

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

**CONCEPTUAL PROBLEMS OF PROCEDURAL INSTITUTE UNDERCOVER
INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTION**

Корнієнко М.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
лауреат державної премії України в галузі науки та техніки,
перший проректор
Дніпропетровського гуманітарного університету*

Тертишник В.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів України,
академік Української академії політичних наук*

У статті розкриваються проблеми юридичної визначеності та процесуальної форми негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі України, оптимізації доказового права та інституту негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму гармонізації приватних і публічних інтересів, пропонуються концептуальні моделі юридичної форми окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: слідчі дії, доказове право, процесуальна форма, юридична визначеність.

В статье раскрываются проблемы юридической определенности и процессуальной формы негласных следственных (розыскных) действий в уголовном процессе Украины, оптимизации доказательственного права и института следственных действий сквозь призму гармонизации публичных и частных интересов, предлагаются концептуальные модели юридической формы отдельных негласных следственных действий.

Ключевые слова: следственные действия, доказательственное право, процессуальная форма, юридическая определенность.

In the article reveals the problems of legal certainty procedural undercover investigation form (investigative) action in criminal procedure of Ukraine, the law of evidence and the optimization of the Institute investigative actions through the prism of harmonizing public and private interests are conceptual models of legal form separate undercover investigations.

Key words: investigations, evidentiary, procedural right form, legal certainty.

Постановка проблеми. Україна декларує забезпечення верховенства права та прихильність до інших цивілізаційних цінностей, проте запроваджений новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) інститут негласних слідчих (розшукових) дій в багатьох параметрах не відповідає вимогам юридичної визначеності та принципу пропорційності, а слідча і судова практика його застосування вказує на його суттєві юридичні недоліки та слабку доказову ефективність.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що інститут негласних слідчих дій ще не отримав достатньо широкого застосування, це сталося значною мірою через наявність недоліків законодавства.

Стан опрацювання. Аналіз останніх наукових досліджень показує, що опрацювання проблем реформування інституту негласних слідчих дій набирає обертів в сучасній кримінально-процесуальній науці [1–7, 9–31, 33–36]. Але наявні публікації не висчерпують всю складну проблему, а, скоріше, утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Метою статті є визначення орієнтирів подальшого реформування інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Важливим етапом судово-правової реформи в Україні стало прийняття 13 квітня 2012 року в «рекордний» за швидкістю час та «майже рекордною» кількістю депутатів в залі парламенту, за «модною» традицією, тобто за одну ніч, нового КПК України, в правовому полі якого з того часу трудяться, долаючи в муках сумління бюрократичні прірви, слідчі, детективи, прокурори та судді.

У новому КПК України характерне для деяких європейських країн поліцейське розслідування втиснули в рамки традиційного для нашого правового поля інституту досудового слідства зі збереженням основного суб'єкта цієї стадії судочинства – слідчого. Колишні оперативно-розшукові дії «перевдягнені» відтепер у процесуальну форму – «негласні слідчі (розшукові) дії», а тому зараховані до компетенції слідчого, чим на слідчих звалили як процесуальну, так і фактично оперативно-розшукову діяльність, а самих колишніх оперативних працівників поставили в рамки, за яких відповідні дії вони можуть проваджувати лише за окремою вказівкою слідчого, а фактично не маючи змоги їх проводити за відсутності інформаційних технологій, перенаправляють доручення оперативно-технічним підрозділам чи іншим компетентним суб'єктам. Детективи

Національного антикорупційного бюро України, навпаки, поєднали в собі публічну функцію розслідування і конспіративну оперативно-розшукову роботу, що не менш дивно – «як їм це вдається», особливо після прийняття публічно перед телекамерами присяги і супутнім цим діям факторам відомості та популярності. Новий КПК України запровадив новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, але чітко не визначився ні з їх системою і змістом, ні з процесуальною формою їх провадження, залишаючи багато запитань («Коли?», «За яких умов?», «Що?», «Як?», «Яким чином?»), а отже, і можливостей для свавілля. Критерій істини практика підтверджує: за час роботи судових і правоохоронних органів за новим КПК України злочинність зросла, коефіцієнт розкриття злочинів зменшився, ефективність судочинства знизилася. Очікувати іншого не було і не має підстав без кардинальних змін самого законодавства.

Аналізуючи систему слідчих дій, розміщених у главі 21 КПК України, С.В. Єськов стверджує, що досліджувана система містить новий для теорії та практики інститут негласних слідчих (розшукових) дій – синтетичне утворення, отримане шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних справ з досудовим слідством – різниця за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності [9, с. 270].

Законодавець не тільки не забезпечив чітку юридичну визначеність процедури провадження негласних слідчих дій, а й засіяв юридичну термінологію бур'янистими словами-трутнями, а тим самим новою плутаниною. Звернемо увагу на опорне поняття самої глави 20 КПК України – термін «слідчі (розшукові) дії». Який сенс має тут поняття «розшукові», коли зрозуміло, що при всякому пізнавальному процесі шукають нові знання, а при слідчих діях зазвичай «шукають» такі знання через пошук доказів. Сам термін «шукати» означає «намагатись знайти, виявити що-небудь, знаходити, відкривати зміст, збирати, прагнути чогось, відкривати зміст речей, дізнаватись про щось» [32, с. 908]. Все це притаманно слідству взагалі і слідчим діям зокрема, основним змістом яких як різновиду пізнавального процесу є пошук, збирання, дослідження, фіксація та перевірка доказів. «Зайві» терміни в законі («слова-паразити») можуть тільки шкодити – зайві витрати типографської краски і паперу на друк законів та їх коментарів.

Незважаючи на це, законодавець «не заспокоївся» і в пошуках «інноваційних опусів» пішов далі – усі негласні слідчі дії він умовно поділив на дві групи: перша – дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування (§ 2 глави 21), куди чомусь не попали значним чином пов'язані саме з можливостями масштабного втручання у приватне спілкування такі негласні слідчі дії як, наприклад, «спостереження за особою, річчю або місцем» (стаття 269) або «аудіо-, відеоконтроль місця» (стаття 270); друга – «інші види негласних слідчих (розшукових) дій», куди всупереч статті 22 Конституції України було занесене «обстеження публічно недоступних місць,

житла чи іншого володіння особи» (стаття 267), здійснюване, як визначено в законі, «шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів», і все, «що, мабуть, було відоме законодавцям», включаючи контрольовану поставку, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину тощо.

Залишаючи невдалу класифікацію, в аспекті термінологічних опусів кидається в очі така новела, як «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» (стаття 263 КПК України). Знову питання: до чого тут прилаштований термін «транспортні», коли саме поняття «телекомунікації» (*telecommunications*) розуміється як процес дистанційного передавання даних на засадах інформаційних технологій. Телекомунікації, на відміну від пошти, яка перевозить листи чи бандеролі транспортними засобами, є новим унікальним засобом передачі інформації від одного адресата іншому через використання електромагнітних хвиль та інших інформаційних технологій. Тут інформація, що передається по телефону, мобільні засоби телефонного, електронного чи радіозв'язку, супутникового, лазерного чи іншого пристрою, за допомогою комп'ютерної мережі зв'язку, включаючи засоби Інтернету і комп'ютерної телефонії: IP-телефонії (технологія, що дає змогу використовувати будь-яку IP-мережу як засіб організації та ведення телефонних розмов, передачі зображень та факсів шляхом перетворення звукових сигналів у цифрові, їх стискання, передачу мережею Інтернет і зворотне перетворення в аналогові), e-mail тощо. Застосування терміна «транспорт» тут можливе хіба що в мультимедійних картинках, образно ілюструючи схему, як «нейтрон тягне візочок з мішком інформації».

Негласні слідчі дії – це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню; слідчі дії, які спрямовані на збирання, перевірку чи дослідження фактичних даних у конкретному кримінальному провадженні та які проводяться у випадках крайньої необхідності, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Здебільшого негласні слідчі дії, а саме слідчі дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Таке обмеження сфери їх застосування, на перший погляд, може здатися слушним, але залишає нерозв'язаною проблему можливості проведення негласних слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо більшості корупційних правопорушень тощо.

Адже у випадках кваліфікації правопорушення за статтею про злочин невеликої чи середньої тяжкості слідчий обмежений їх вибором, більш того, як слушно зазначає О.Ю. Татаров, непоодинокими є випадки, коли судді не беруть до уваги докази, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, мотивуючи це тим, що на почат-

ковому етапі розслідування вбачались ознаки тяжкого злочину, передбаченого частиною 3 статті 368 Кримінального кодексу України (далі – КК України) («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), а після розсекречення результатів негласних слідчих дій правопорушення було перекваліфіковане на частину 1 статті 368 КК України – злочин середньої тяжкості, при розслідуванні якого негласні слідчі дії проводили неправомірно [32, с. 270].

Наявний спрощений підхід при унормуванні обмежень сфери застосування негласних слідчих дій залежно від тяжкості злочину не зовсім задовольняє слідчу практику.

На наш погляд, виходячи з конституційних визначень верховенства права та пріоритетів і найвищих цінностей в державі, негласні слідчі дії доцільно дозволити при розслідуванні: *по-перше*, тяжких і особливо тяжких злочинів; *по-друге*, усіх злочинів та інших кримінальних правопорушень проти національної безпеки України; *по-третє*, при розслідуванні діянь, передбачених статтями 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», 162 «Порушення недоторканності житла», 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» КК України; *по-четверте*, усіх злочинів і корупційних правопорушень віднесених статтею 216 КПК України до підслідності Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України, *по-п'яте*, кіберзлочинів, передбачених розділом 16 КК України, *по-шосте*, при здійсненні спеціального (заочного) досудового розслідування відповідно до положень глави 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Регламентация негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється без належної системності і логічності, часто створюючи штучну конкуренцію правових норм, а окремі інститути негласних слідчих (розшукових) дій ще не отримали необхідної та досконалої процесуальної форми, яка б слугувала достатньою гарантією отримання надійних доказів та належного захисту прав і свобод людини, реалізацією визнаного (підтримуваного і неухильно забезпечуваного) в практиці ЄСПЛ принципів юридичної визначеності та пропорційності.

Так, наприклад, передбачаючи три буцімто різні негласні слідчі (розшукові) дії, а саме «аудіо-, відеоконтроль місця», «аудіо-, відеоконтроль особи» та «спостереження за особою, місцем або річчю», законодавець, чітко не визначивши предмет кожної зі слідчих дій, фактично регламентує одне й те ж «здійснення візуального спостереження за особою і технічне документування її діянь», але залежно від місця чи засобу. Зазначимо побіжно, що відеоконтроль місця без перебування особи в тому місці навряд чи знайде серед системи доказів хоча б якийсь поважне місце, бо без людини, її дій чи бездіяльності в тому місці безпосередньо саме місце нічого не варте. Адже в кримінальному процесі юридично

значимим є лише те, що відноситься до правопорушення, яке здійснюється, безумовно, людиною. До того ж «лаконічність» закону при регламентуванні цих заходів не витримує критики.

В основі усіх трьох вищезазначених негласних слідчих дій лежить метод візуального спостереження і технічного документування, який нами вже давно пропонувався для використання як методологічної основи нової слідчої дії [29; 30, с. 113–118]. На основі цього універсального методу пізнання замість трьох названих негласних слідчих (розшукових) дій доцільно розробити та законодавчо закріпити і детально регламентувати єдину універсальну слідчу дію під назвою «Контроль і документування суспільно небезпечних та юридично значимих дій і фактів» [24, с. 245–247] або «Безпосереднє спостереження, контроль і технічне документування суспільно небезпечних та юридично значимих дій і фактів».

Система негласних слідчих дій не є сталою. КПК України поповнився новою спеціальною слідчою дією, яку законодавець назвав «моніторинг банківських рахунків». Відповідно до статті 269-1 КПК України за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальної конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості – негайно після її виконання.

Недоліки процесуальної регламентації цієї слідчої дії: недостатня юридична визначеність процедури провадження; невизначеність процесуальної форми фіксації виявленої доказової інформації; не врегульованість процедури дій посадових осіб, які можуть бути спрямованими на можливість тимчасової затримки банківських операцій в інтересах слідства, коли повідомлення про оформлювані банківські операції здійснюється до їх виконання.

Виходячи з єдності процесуальної форми та доцільності дотримання принципу єдиного статусу слідчого, незалежно від належності його до того чи іншого слідчого підрозділу, проведення слідчої дії «моніторинг банківських рахунків» доцільно віднести до компетенції слідчих усіх відомств. Окремо доцільно регламентувати як захід забезпечення кримінального провадження зупинення банківських операцій, а як слідчу дію – виїмку банківських документів та накладення арешту на банківські рахунки.

Регламентуючи контроль за вчиненням злочину, КПК України розмістив таку загадкову формулу: «Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обставинки злочину визначається законодавством» (частина 5 статті 271 КПК України). Тут ми маємо унікальний посил, коли законодавець, який повинен був би це зробити, приймаючи КПК України як комплексний законодавчий акт, цього так і не зробив, відтермінувавши цю роботу до віртуальних інших законів майбутнього, більш того, «замахнувся» на те, щоб навіть «тактика» названих ним дій (яка зазвичай обирається залежно від слідчої ситуації за умови конфіденційності) відтепер також регламентувалась законодавством. Що ж таке тактика і як її регламентувати, законодавець «змовчав». Як мовиться, «далі усіх піде той, хто не знає куди йти».

З указаної системи визначених законом заходів, що охоплюються поняттям «контроль за вчиненням злочину», з огляду на пізнавальну спрямованість та за умови більш детальної юридичної визначеності до числа слідчих дій беззаперечно можна віднести хіба що контрольовану закупку. Все інше може і повинно

регламентуватись в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність.

Висновки. Кожна негласна слідча дія має детально регламентуватись, виходячи з особливостей її предмету і методу, з дотриманням принципів юридичної визначеності і пропорційності, а закон має виходити з того, що такі дії можуть здійснюватися лише за умов крайньої необхідності, коли без них досягти захисту більш вагомим благам неможливо, при цьому мета їх застосування має бути суспільно вагомою, а засіб досягнення – найменш обтяжливим у конкретних умовах кримінального провадження. Частина негласних слідчих дій, що не відповідає таким критеріям, має бути виключена з процесуального законодавства.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці пропозицій щодо удосконалення юридичної форми провадження окремих негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а в перспективі – в розробці нового КПК України, який би гармонізував приватні і публічні інтереси та відповідав потребам практики і прецедентам Європейського суду з прав людини та іншим міжнародно-правовим стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка А.М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : [підручник] / А.М. Бандурка. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2002. – 336 с.
2. Берназ В.Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В.Д. Берназ // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 5. – С. 226–231.
3. Білічак О.А. Загальні положення втручання у приватне спілкування за КПК України / О.А. Білічак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 1 (9). – С. 201–204.
4. Бычков В.В. Система следственных действий в российском уголовно-процессуальном законодательстве / В.В. Бычков // Российский следователь. – 2013. – № 10. – С. 11–14.
5. Варава В.В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності / В.В. Варава // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. – 2015. – № 1 (14). – С. 122–126.
6. Глушков В.О. Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності у контексті реформування кримінально-процесуального законодавства України / В.О. Глушков, А.О. Білічак // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 539–549.
7. Гусаров С.М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів України / С.М. Гусаров // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 35–39.
8. Доронин А.И. Аналитическая разведка средствами Интернета / А.И. Доронин // Неизвестная разведка. – 2006. – № 3–4. – С. 54–61.
9. Євтушок Ю.О. Принцип пропорційності та його вимоги у сфері законотворчості / Ю.О. Євтушок // Віче. – 2012. – № 22. – С. 22 – 24.
10. Єськов С.В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій / С.В. Єськов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 264–274.
11. Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : [науково-практичний посібник] / В.А. Колесник. – К. : Прецедент, 2014. – 135 с.
12. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; [за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило]. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
13. Лук'янчиков Є.Д. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. – 2014. – № 9-1. – С. 1–17.
14. Максимус Д.О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : [навч. посіб.] / Д.О. Максимус, О.О. Юхно. – Х. : НікаНова, 2013. – 102 с.
15. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / [Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, В.В. Поливода та ін.] ; за заг. ред. Д.Й. Никифорчука. – К. : НАВС, 2012. – 176 с.
16. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : [навчально-практичний посібник] / [С.С. Кудінов, Р.М. Шехавцов, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко]. – Х. : Оберіг, 2013. – 344 с.
17. Нечипоренко О.В. Сунь-Цзы: «Шпион – сокровище для государства» / О.В. Нечипоренко // Служба безпеки: новості розвідки і контррозвідки. – 1993 – № 4 – С. 12–13.
18. Новицький А.М. Оперативно-розшукова діяльність в Інтернеті: проблеми правозастосування / А.М. Новицький // Правова інформатика. – 2009. – № 1 (21). – С. 85–90.
19. Письменний Д.П. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України / Д.П. Письменний // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 143–146.
20. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є.Д. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 17–18.

21. Смирнов М.П. Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран : [учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Юриспруденция»] / М.П. Смирнов. – М. : Экзамен, 2002. – 543 с.
22. Стратонов В.М. Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій / В.М. Стратонов, О.В. Стратонова // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. – 2015. – № 1. – С. 174–186.
23. Татаров О.Ю. Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю / О.Ю. Татаров // Закон і бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html.
24. Теорія доказів : [підручник] / [К.В. Антонов, О.В. Сачко, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров] ; за заг. ред. В.М. Тертишника. – К. : Алерта, 2015. – 294 с.
25. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : [монографія] / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.
26. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина. Академічне видання : [підручник] / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.
27. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – 12-те вид., доповн. і перероб. – К. : Алерта, 2016. – 810 с.
28. Тертишник В.М. Нові слідчі (розшукові) дії: від становлення концепції до процесуальної форми / В.М. Тертишник // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 4 грудня 2015 року). – Х., 2015. – С. 75–77.
29. Тертышник В.М. Непосредственное наблюдение: модель нового следственного действия / В.М. Тертышник // Именем Закона. – К., 1993. – № 8.
30. Тертышник В.М. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процессуального института и нового следственного действия) // В.М. Тертышник / Право и политика. – 2004. – № 5. – С. 113–118.
31. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження / [В.В. Тіщенко, Ю.П. Алєнін, О.П. Ващук, А.В. Мурзановська, А.В. Торбас, Ю.М. Немно, А.О. Панасюк, М.В. Шкрибайло, О.А. Земляна] // Наукові праці НУ ОЮА. – 2014. – Т. XVII. – С. 106–157.
32. Тлумачний словник української мови : у 4 т. / укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001–. – Т. 4. – 2001. – 944 с.
33. Уваров В.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України : [монографія] / В.Г. Уваров ; за заг. ред. В.М. Тертишника. – Дніпропетровськ, 2012. – 268 с.
34. Ченцов В.В. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою : [підручник для слухачів магістратури юридичних вузів] / В.В. Ченцов, В.М. Тертишник. – К. : Правова єдність, 2016 – 324 с.
35. Шумило М.Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М.Є. Шумило // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 452–462.
36. Южно О.О. Окремі аспекти законодавства та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві / О.О. Южно // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 2 (61). – С. 169–178.